

Abul-Fazl Sadžedi

ALLAME TABATABA'I I NJEGOV STAV O ODNOSU FILOZOFSKIH PROSUDBI I UČENJA O OBJAVI*

Tekst koji slijedi nastojat će predstaviti stavove Allame Tabataba'ija o odnosu između filozofskih prosudbi, odnosno racionalne argumentacije, i učenja o božanskoj Objavi. Život i djelo ovog "velikana misli" svjedoče o velikoj pažnji koju je posvećivao kompariranju filozofije s vjerskim naučavanjem. Nakon što je napustio svoj rodni Tabriz i nastanio se u mjestu svog naučnog rada Qomu, Allame Tabataba'i filozofiji je dao prednost nad svim ostalim znanostima kojima se bavio. Zanimljivo je to istaći posebno stoga što se u to doba u Qomu filozofija nije izučavala na naročito visokoj razini. Također, osvrnemo li se na cjelokupan opus Allame Tabataba'ija, lahko ćemo uočiti njegovo insistiranje na iznimnoj važnosti filozofije, logike i racionalne argumentacije pri komentiranju Objave.

---

* Sayyed Mohammad Hossein Tabataba'i, *Madžmu'e maqalat, we posesha we pasoha, Deftere neshr Ferhang-e islami*, Tehran 1371./1992.

Allame Tabataba'i često ističe da Kur'an poziva ljude na korištenje ispravnog racionalnog metoda i slijeđenje intelekta: "Izvjesno je da je život čovjeka intelektualni život. Život ne može biti potpun doli uz saznanja koja nazivamo umskim." Tabataba'i je uvjeren, na temelju važnosti intelekta u životu čovjeka, da će ljudski život biti ispravniji i bolji što je čovjekov intelekt potpuniji i razvijeniji. Svakako, pri argumentiranju takvog stava, on se poziva na kur'anske ajete, od kojih neke i mi prenosimo:

"Zar je onaj koji je bio u zabludi, a kome smo Mi dali život i svjetlo pomoću kojeg se među ljudima kreće, kao onaj koji je u tminama iz kojih ne izlazi?" (Al-An'am, 122)

"Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?" (Az-Zumar, 9)

"(...) i Allah će na visoke stepene uzdignuti one među vama koji vjeruju i kojima je dato znanje." (Al-Mudžadala, 11)

"(...) zato obraduj robove Moje koji Kur'an slušaju i slijede ono najljepše u njemu; njima je Allah na pravi put ukazao i oni su pametni." (Az-Zumar, 17-18)

Letimičnom analizom navedenih kur'anskih ajeta izvjesno je insistiranje na važnosti znanja. Već na samom početku Svoje Knjige, Svevišnji znanje upoređuje sa svjetlom koje obasjava stazu ljudskog života. Dalje se ljudi dijele u dvije grupe: one koji se koriste znanjem i one koji to ne čine. Prvu grupu Bog predstavlja kao one koji su na daleko višem stupnju od ostalih. Otud proizlazi kako je korištenje racionalnim metodom ispravan put spoznaje.

No, stav koji u nekim tekstovima Tabataba'i iznosi u vezi s prvonavedenim ajetom različit je od njegovog tumačenja u drugom svesku grandioznog tefsira "Al-Mizan". Naime, u tim tekstovima Tabataba'i ovaj ajet promatra kao općenit ukaz na važnost ispravnog racionalnog i logičnog metoda razmišljanja, dok u "Al-Mizanu" kaže kako "svjetlo" spomenuto u ajetu ne znači svako ili bilo kakvo znanje, već se radi o spoznaji koja se posredstvom vjere javlja u muslimanu. U prilog tome,

on navodi i jedan Poslanikov, s.a.v.s., hadis, u kome se kaže: “Ko god se koristi svojim znanjem, Bog mu dariva novo znanje.” Izgleda da ovaj hadis ukazuje na posebnu vrstu znanja, odnosno “srčanu” ili unutarnju spoznaju Boga i zbilje vjere. Vjerovatno zato Tabataba'i i nije mogao upotrijebiti ovaj ajet kako bi potkrijepio svoj stav, jer ovdje se radi o oblicima znanja drugačijim od logike i filozofije.

Allame Tabataba'i inače tvrdi da se u Kur'anu može pronaći više od tri stotine ajeta koji pozivaju čovjeka na razmišljanje i korištenje intelekta. Usto, Kur'an i samog Poslanika, s. a. v. s., upućuje ka najboljim metodama predstavljanja vjerskih istina ljudima, spominjući, također, argumente kojima su se pri svojoj misiji služili ostali Božiji poslanici. Navedimo samo neke primjere:

“Poslanici njihovi su govorili: ‘Zar se može sumnjati u Allaha, Stvoritelja nebesa i Zemlje?’” (Ibrahim, 10)

Mudri Lukman, savjetujući svog sina, kaže mu: *“O sinko moj, ne smatraj druge Allahu ravnim, mnogoboštvo je, zaista, velika nepravda.”* (Luqman, 13)

“A jedan čovjek, vjernik, iz porodice faraonove, koji je krio vjerovanje svoje, reče: ‘Zar da ubijete čovjeka zato što govori: ‘Gospodar moj je Allah!, onoga koji vam je donio jasne dokaze od Gospodara vašeg?’” (Al-Mu'min, 28) Ovaj ajet, citirajući riječi jednog od hazreti Musaovih, a. s., sljedbenika, ukazuje na to da je ovaj Božiji poslanik iznosio uvjerljive dokaze u prilog Božijeg postojanja.

“Mi nećemo tebe staviti iznad jasnih dokaza koji su nam došli, tako nam Onoga Koji nas je stvorio!” (Ta-ha, 72), govore faraonu čarobnjaci koji su prihvatili vjeru.

Posmatrajući tumačenje nekih kur'anskih pojmova u “Al-Mizanu”, da se zaključiti da Tabataba'i pri razumijevanju Objave daje prednost racionalnom metodu. Kao primjerom, poslužimo se Tabataba'ijevim komentarom sintagme *Siratul-mustaqim* (Put pravi). On kaže da se ovdje radi o jasnom i sasvim izvjesnom putu, na kome ne postoje nikakve nejasnoće, putu čije su različite komponente u međusobnoj

harmoniji. Prema Tabataba'iju, Kur'an insistira na slijeđenju Puta pravog i ispravnog načina rezonovanja, koristeći se pritom uvijek ukazima na čovjeku prirodene težnje i sklonosti. Govoreći o Putu pravom dalje kaže: "Ispravan način razmišljanja i ispravan put jeste upravo znanost o logici, koja razlučuje uobrazilju od izvjesnih i jasnih prosudbi."

Tabataba'i drži da u Kur'anu ne postoji niti jedan ajet koji čovjeka poziva na slijepo prihvatanje islamskog učenja. Osim toga, islam izlaže i kriterije vlastitog vjerozakona, ukazujući jasno na korist koja proizilazi iz njegovog prakticiranja. Naravno, radi se o koristima koje su na nivou ljudske sposobnosti razumijevanja, s obzirom da čovjeku nije moguće razumijevanje svih pojedinosti Šeriata. On navodi i kur'anske ajete koji potkrepljuju takav njegov stav: "*Namaz zaista odvraća od razvrata i od svega što je ružno.*" (Al-Ankabut, 45)

"*Allah ne želi da vam pričini poteškoće, već želi da vas učini čistim i da vam blagodat Svoju upotpuni, da biste bili zahvalni*" (Al-Ma'ida, 6), kaže se u vezi s abdestom.

Allame Tabataba'i potom pojašnjava odnos spomenutih ajeta i njegovog naprijed kazanog stava, da bi se onda, na temelju kur'anskog ajeta koga ćemo navesti, pozabavio dokazivanjem važnosti logike kao znanosti.

"*Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! Gospodar tvoj zna one koji su zalutali s puta Njegova, i On zna one koji su na Pravom putu.*" (An-Nahl, 125)

Da bismo pojasnili Tabataba'ijev stav, moramo prethodno napomenuti da se teme kojima se logika bavi mogu podijeliti u dvije grupe. Prvu grupu činili bi različiti oblici argumenata, odnosno analogija te neophodni uvjeti i načini za izvođenje zaključka ili konačne prosudbe na osnovu datih argumenata. Drugo jeste analiza različitih prosudbi koje proizlaze iz korištenja analogijom. Ukoliko se radi o konačnoj prosudbi, ona se tad naziva dokazom. Prema Tabataba'iju,

mudrost (hikmet) spomenuta u ovom kur'anskom ajetu znači upravo jasan dokaz (burhan), što on dokazuje na dva načina:

1. Izraz "hikmet" dolazi u značenju dosezanja zbilje i njenog razumijevanja putem znanja i uma. Dakle, radi se o razumijevanju zbilje bez ikakvih primjesa sumnje i nedoumice, što ustvari i jeste "burhan" ili dokaz.
2. Riječ "hikmet" ovdje dolazi uz izraze "mev'izet" (lijep savjet) i "džedel" (raspravljanje), što ukazuje na to da se pod mudročću ovdje misli na upotrebu dokaza. "Mev'izet" je termin koji označava predstavljanje lijepog ponašanja ili djela na način koji je prijemčiv srcu i koji će utjecati na nj. Onaj ko se želi koristiti ovim metodom uglavnom će se držati sljedećeg:

Obično će, s jedne strane, predstaviti posljedice nedoličnih djela poput laži, krađe ili prevarantstva, koristeći se rado kakvom zgodnom ilustrativnom pričom iz života. Na taj način kod čovjeka će stvoriti odbojnost spram određenog lošeg djela. S druge strane, ispričat će neku zanimljivu i prikladnu priču iz života dobrih ljudi, kojom će ukazati na ispravan postupak.

"Džedel" je vrsta rasprave pri kojoj se nije nužno držati realnosti i koristi se u slučaju raspravljanja s nekim ko ne prihvata istinu i istrajava na svom pogrešnom stavu. Za onog ko koristi ovaj metod nije nužno da raspravu zasniva na ispravnim prosudbama, već se može koristiti onim što slušatelj uzima za tačno.

Allame Tabataba'í smatra da spomenuti ajet ne dopušta ljudima da raspravu vode na svakojake načine. Onaj ko se, s ciljem odvratanja ljudi od šejtanskih zabluda, hoće koristiti ovim metodom mora biti dolična osoba, visokih moralnih kvaliteta, čovjek koji zna poštovati tuđa uvjerenja. Takva osoba mora biti krajnje obazriva da ne uvrijedi sagovornika i ne ponizi njegove stavove. Štaviše, za ljude je bolje da se općenito klone raspravljanja, osim ako je to neophodno, a tada se treba poslužiti najljepšim metodom.

Prema Tabataba'iju, filozofija je znanost koja dobro pomaže dubljim razumijevanjima Objave. U Kur'anu i nekim predajama mogu se pronaći stavci koji predstavljaju svojevrsnu nadogradnju helenističke filozofije. Primjeri takvih predaja sreću se u Tabataba'ijevoj prepisci s Henryjem Corbinom. Allame u svojim pismima navodi predaje koje sadrže filozofsku argumentaciju Božijeg postojanja te rasprave o Božijim atributima, odnosu atributa i Božije Biti i slično, kojima šiitska tradicija obiluje.

Svakako, ovdje je bitno naglasiti dvije stvari: Prvo, grčku filozofiju možemo prihvatiti tek pošto se s njom podrobno upoznamo. Drugo, Tabataba'i kritizira onu filozofiju koja nastoji izmijeniti jasan smisao kur'anskih ajeta.

S obzirom na izuzetnu važnost logike, Tabataba'i je naziva "znanost o ispravnom razumijevanju", koja je izuzetno upotrebljiva za ispravno razumijevanje Objave. U petom svesku "Al-Mizana" on razmatra i prigovore upućene na račun logike. Jedan od tih prigovora je i onaj kako se pojedinci logikom služe da bi slabili vjerovanje kod ljudi.

U odgovoru na ovaj prigovor Tabataba'i kaže: "Onaj ko se koristi ovim argumentom ne obraća pažnju na to da činjenica da se neko radi svojih šejtanskih zlih ciljeva koristi nekim metodom ne znači da je i sam taj metod obavezno neispravan i štetan. U ovom slučaju, to je poput zakletve koju čovjek daje s ciljem da nevina osoba bude smaknuta." Dakle, u sredstvu ili metodi a priori nema ničeg lošeg, nego se zlo vraća na onog ko određeno sredstvo koristi u zle i nedolične svrhe.

Allame smatra da se može prihvatiti svaki ispravan stav koji je zasnovan na logici, makar da osoba koja iznosi taj stav nije musliman. Ukratko, bitna je valjanost stava, a ne onaj ko ga zastupa. Prema tome, uopće nije nužno da musliman znanosti poput logike, filozofije ili matematike uči isključivo od muslimana.

Drugi prigovor protiv logike koji Tabataba'i razmatra jeste stav da muslimani nemaju potrebe za grčkim znanostima, jer se svo

znanje potrebno muslimanima može pronaći u Kur'anu i sunnetu. Shodno tome, umjesto grčke logike trebalo bi uspostaviti "kur'ansku logiku".

Tabataba'í u svom odgovoru ukazuje na nekoliko činjenica. On kaže: "Ukoliko Kur'an i sadrži vlastite principe logike, iznalaženje tih principa bilo bi mukotrpan i dug posao." Ustvari, izgleda da Allame smatra da je iznalaženje principa kur'anske logike i njihovo izlučivanje iz Svete Knjige poznavanje grčke logike, odnosno želi kazati da se ono što bismo nazvali "kur'anski princip logike mora oslanjati na aktuelnu logiku kao znanost.

Allame kaže: "Moramo razlikovati dvije stvari. Prvo, da li Kur'an i tradicija trebaju išta što bi ih nadograđivalo? I drugo, trebaju li ljudi ikakvo sredstvo koje bi poslužilo razumijevanju i poimanju ovih božanskih vrela? Odgovor na prvo pitanje je odričan, ali je odgovor na drugo potvrđan. Među ta sredstva potrebna za razumijevanje spada i logika." Usto, jedan od najznamenitijih Tabataba'ijevih stavova u odbranu logike jeste onaj da se sami njeni protivnici također služe logikom, što u slučaju da se radi o neprikladnoj znanosti ne bi smjeli činiti.

Tabataba'í, inače, insistira na tome da ljudima na raspolaganju stoje samo tri vjerski validna dokaza: Kur'an, sunnet i razumsko poimanje. On želi kazati da Božije zakone možemo izvoditi samo iz ovo troje. Naravno, mislimo na Božije zakone koji se tiču ljudskog načina življenja. Štaviše, izgleda da ovo troje on ne smatra samo jedinim "šeriatskim argumentima", nego i jedinim putem za dokučiti zbilju. Dokaz tome je to što Tabataba'í na jednom drugom mjestu spominje religiju i filozofiju kao dva načina dokučivanja zbilje. Naime, smatra da filozofija putem razuma i religija putem Objave otvaraju puteve ka zbiljskoj spoznaji.

Allame Tabataba'í u ovom slučaju ne spominje ulogu iskustvenih znanosti, premda je otkrivanje velikog dijela "iskustvenih istina svijeta" moguće putem iskustvenih znanosti poput fizike, matematike, hemije

ili biologije. U ostalim njegovim djelima može se, pak, primijetiti njegov stav i o ovom pitanju. Allame doista ukazuje i na važnost iskustvenih znanosti, no smatra da zaključci tih znanosti u mnogim slučajevima nisu konačni, te se na njih stoga ne može s punom sigurnošću oslanjati izuzev u rijetkim slučajevima.

Što se tiče ideje o nepodudarnosti razuma i Objave, Tabataba'i joj je suprotstavljen. Kao uvod u njegove stavove, možemo kazati da on eventualne oprečnosti dijeli u dvije grupe: U nekim slučajevima samo jedno od ovo dvoje ima definiran stav o nekom pitanju, dok u drugim slučajevima i razum i Objava iznose svoja viđenja određenih pitanja. U prvom slučaju ništa nije sporno, dok u drugom slučaju, ukoliko stavovi Objave i razuma djeluju međusobno oprečnima, valja nastojati iznaći rješenje.

Allame Tabataba'i smatra da u izričitim zaključcima Objave i razuma i ne može postojati stvarna kontradikcija. Takav stav moguće je dokazati i Kur'anom i racionalnim argumentima. Kur'ana što se tiče, postoje brojni ajeti koji na razum ukazuju kao na vjerom ozakonjeno sredstvo spoznaje. A što se razumskih argumenata za ovu postavku tiče, treba poći od dvije premise:

1. Kur'an i razum dva su različita sredstva za dosezanje do iste Zbilje.
2. O jednoj stvari ne može postojati više od jedne istine. Drugim riječima, ne mogu postojati dvije međusobno oprečne istine o jednoj zbilji. Naprimjer, osmotrimo teoriju o principu kauzaliteta kao posebnoj vrsti odnosa između činioca koji određenu stvar izvodi u postojanje i te stvari. U ovom slučaju moguće je samo dvoje: da takvo što postoji ili da ne postoji. Na temelju takvih opservacija, Tabataba'i zaključuje da kod izričitih i konačnih stavova razuma i Objave ne može postojati kontradiktornost. Svakako, on opširno i detaljno razmatra i komentira ovo pitanje, te bi nam navođenje svih aspekata oduzelo isuviše prostora. Ukratko, kažimo da Tabataba'i zaključuje kako se kontradiktornost

između Objave i razuma javlja jedino kod neispravnog, odnosno proizvoljnog poimanja stavova Objave. Stoga se Objavu i mora tumačiti na način koji je sukladan razumu. On u slučajevima eventualne oprečnosti pojedinih stavova Objave i razuma prednost daje prosudbi razuma, tumačeći to time da je ono što izaziva kontradikcije ezoterijsko i oporo tumačenje pojedinih kur'anskih ajeta ili predaja iz Sunneta koji u sebi kriju mnogo dublja značenja i smislove.

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić